

EMBER A TÖRTÉNELEM SORSFORDULÓIBAN

(*Bosnyák István Sinkó-képeiről*)

VÉGEL LÁSZLÓ

Hogy milyen összetett módon szól bele a történelem ravasz-sága az egyén életébe, személyes választásaiba és döntéseibe, annak egyik roppant tanulságos példája Sinkó Ervin életműve. A hontalanság angyalával annyit harcoló, az emigráns lét minden keservét kipróbáló ember, aki sohasem szűnt meg szenvedélyesen hazát keresni, olyan hazát, amely nemcsak a privát életnek, hanem a szabad, alkotó szellemnek is otthont nyújt, aki európai bolyongásai közepette is azt a már-már nevetséges „foglalkozást” választotta magának, hogy magyar író — éppen Jugoszláviában és ott is *elsősorban a jugoszláviai magyarság kultúrájában tudott legtartósabb* — mondhatjuk így is: *legautentikusabb* — gyökeret engedni. S hogy ez a találkozás nem volt véletlen, mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy éppen akkor került rá sor, amikor erőteljesen megindult ennek a kultúrának *sajátosan önálló nemzetiségi kultúrába való transzformálódása*. Egy olyan történelmi fordulóponton létrejövő találkozásról van szó, amelyben a jugoszláviai magyar kultúra kezdte mind erőteljesebben *kitermelni azokat a követelményeket és igényeket*, amelyeket Sinkó Ervin neve fémjelezett.

Ez az életmű még sokáig nem lehet pusztán irodalomtörténeti kérdés, annál is inkább mert Sinkó műveinek összessége, s főleg gondolkodói habitusa, olyan kérdéseket tár elénk, amelyek ma is a megválaszolandó kérdések sorába tartoznak. Legyen szó az írástudói felelősségről, a nemzeti és az internacionalista vonások viszo-

nyáról, a hagyományok és a szocialista kultúra kapcsolatairól, a történelmi lét és a szubjektív emberi igazság összehangolásáról avagy pillanatnyi elágazásáról, az emberiség jövőjéről, a szocialista társadalomépítés víziójáról, a közösségi egzisztencia megannyi hétköznapi problémájáról — a sinkói kérdések ma is inspirálnak.

Rólunk is szó van tehát, amikor Sinkó Ervin életművét tárgyaljuk, amikor azokat a történelmi tapasztalatokat és körülményeket elemezzük, amelyeket ez az életmű szimbolizál.

1.

Bosnyák István Sinkó-tanulmányainak nagy érdeme, hogy — bár nem egyforma intenzitással és árnyaltsággal — mindezeket a tényezőket figyelembe veszi, vagyis az életmű egészéből azokra a gondolatokra koncentrál, amelyek ma is korszerűek és élők, a többiekben viszont olyan részmozzanatokot lát, amelyek (még ellentmondásos mivoltukban is) szerves módon illeszkednek be a sinkói magatartás egészébe.

Ez a *teleologikus szerkezet* természetesen sok buktatót rejt magában, de komoly eredményeket szül. Leghatásosabbnak a *magatartás jellemrajzában* bizonyul: ezekben a sorokban Bosnyák István kitűnő érzékkel csoportosítja az életrajzi tényeket, s meggyőzően elemzi a történelmi körülmények valamint a sinkói válaszok között felmerülő kapcsolatokat és ellentmondásokat. Így tudja például megragadni az *Egy regény regényében* a forradalmár drámai konfliktusát, s közben nem sikkad el sem a forradalmár önmarcangoló vívódása, sem azoknak az időknek az objektív valósága, amely a „fanatikus optimistákat”, a tízes és a húszas évek forradalmárait a század legnehezebb és legdrámaibb válaszutja elé állítja. De ugyancsak e módszer által teszi plasztikussá Bosnyák a gondolkodás és a cselekvés között jelentkező állandósult viszonyt. Az anyagi erővé váló gondolatról szóló marxi tétel az idős Sinkó egyik vezérmotívuma volt. Értelmiség-tanításának egyik központi problémáját az képezte, hogy miképpen lehet tevékenyen megszüntetni a gondolat és a tett, az elmélet és a valóság közötti különbségeket.

Bosnyák nemcsak erre a végkövetkeztetésre mutat rá, hanem arra is, hogy a különböző társadalmi szituációkban miképpen valósul meg ez a vágy. Ennek következtében Sinkó krisztiánizmusában is nem csupán szubjektív önmagába feledkezést vagy egy „személyes”

metafizikát lát, hanem a bukott forradalom utáni szituációra adott (helytelen) válaszok egyikét. (E helyes gondolatmenethez csupán azt szeretnénk hozzáfűzni, hogy ha Bosnyák kapcsolatba hozta volna Sinkó eme válaszát Balázs Béla, Lukács György, Gaál Gábor, vagy éppen Mannheim *viszonylag* hasonló „megtorpanásaival”, jobban kiemelhetne volna, hogy nem egyéni elhatározásról, nem laicizált teológiai gáttörésről, nem a hit hullámzásairól van szó, hanem olyan jelenségről, amely társadalmilag is determinálva volt. Ezt ugyan nem téveszti szem elől, mégis azzal, hogy a *hit köré* csoportosítja a problémákat, a társadalmi meghatározót háttérbe szorítja.)

Ez a módszer tehát különlegesen alkalmas a forradalmár író *magatartásformájának* ábrázolására. Ennek következtében jól bizonyítja a monolit életműről vallott tézisét, s helyesen állapítja meg, hogy az életmű külső és belső ellentmondásai egy „szerves, öntörvényű egészévé egyesülnek”. „Életútjának látszólag teljesen különböző kezdő- és végpontja is, amelyet a »barikád« és a »katedra« jelképez, szintén a belső törvényszerűségnek van alárendelve: a »barikád« és a »katedra« az ő életében nem két, egymással idegenül szemben álló, sőt egymást némiképpen megcsúfoló poszt, hanem egy töretlen folyamat, egy kontinuitás két mozzanata.” Találó summázás ez a sinkói magatartásformára, még akkor is, ha ez az életmű ellentmondásokban módfelett gazdag. De Sinkó ellentmondásai nincsenek aporikus viszonyban: egymást táplálják, egymásból következnek, nem dogmatikus vagy metafizikus konstrukcióként szerepelnek, hanem szüntelenül szembesülnek a valósággal, ellenőrzik magukat, s ebben a folyamatban fel is oldódnak. Sinkó tehát nem a szó formális-logikai értelmében konzekvens író és gondolkodó, hanem abban, ahogyan a valósággal szembesülve mindig képes korrigálva gazdagítani gondolatvilágát, emberképét és művészi hitvallását.

2.

Bosnyák teleologikus felépítésű tanulmányainak azonban megvannak a vitatható pontjai is, s ezek akkor kerülnek előtérbe, amikor Bosnyák a *magatartás elemzéséről az irodalmi mű elemzésére tér át*. Szembetűnő ez például Sinkó fiatalkori verseskötetének, az *Éjszakák és hajnaloknak* a beillesztésénél az általa felvázolt összképbe. Megállapítja például, hogy ez a kötet „költőileg értéktelen” és „periferikus helyre szoruló”, de az életmű egészéből szemlélve

mégis „fontosak az itt felbukkanó jegyek”, mert ez a kötet „olyan fókuszot képez, ahová az elkövetkező fél évszázad sinkói motívumainak és motívumláncolatainak legnagyobb része »visszafut«, illetőleg ez az a forrás, amelyből Sinkó Ervin egész későbbi életútjának folyamatos vívódásai, embernek és írónak szétválaszthatatlanul azonos, idillikus megnyugvássá soha nem lanyhuló konfliktusai erednek”. Nem vitatjuk el, hogy ezek a kérdések megjelennek ebben a verseskötetben is, de e versek elvont, szubjektív vívódásai és a későbbi dilemmák, amelyek *történelmi tapasztalatból* fakadnak, egészen *különböző minőségűek és jellegűek*, úgyhogy minden összehasonlítási alapot nélkülöznek. Vonatkozik ez például az *Éjszakák és hajnalok* és *A fájdalmas Isten* összehasonlítására is. Míg az elsőben a szubjektivitás megreked a pusztá *önreflexiónál*, nem teremt tágabb és homogén világot, addig *A fájdalmas Istenben* a lét egészen személyes átélése a nagy ideálok valóságos *elvesztéséből* fakad. S tegyük hozzá, a második verseskötet esztétikai relevanciája talán éppen azért lényegesen nagyobb, és elemzésre megfelelőbb is.

Ezt a megjegyzésünket különben Bosnyák pontos, megfigyelésekben gazdag elemzése is alátámasztják. Ő veti fel ugyanis azt a termékeny hipotézist, hogy Sinkó szépirodalmi alkotásainak mintegy előfeltétele az „eposzi hitel”, a „tacitusi elem”. Ennek a tacitusi elemnek lírai magja megvan *A fájdalmas Isten* számos versében, az első verseskötetben viszont ezt nem tapasztaljuk.

Az „előfeltételekre” viszont az jellemző, hogy csak akkor „aktivizálódnak”, ha az alkotó tevékenyen fordul a történelem sorsfordulói felé. Nála mindig először következik a tett és aztán az alkotás, a mű. Szinte megdöbbentő, hogy az az író, aki esszéiben annyira érzékeli a költészet mágikus erejét, a személyiség belső intenzitását, aki alkotásaiban oly szenvedélyesen kutatja az ember legbelsőbb énjét, döntéseinek legapróbb mozgatórugóit, ilyen *megbűvölten tiszteli a valóságot*. Olyannyira, hogy — mint ahogyan ezt Bosnyák helyesen mutatta ki — az élet irracionálisabb, tudat alatti rétegeire nem akar és nem tud odafigyelni, nem száraz filiszteri racionalizmus miatt hanem azért, mert őt mindennél jobban megragadja — hogy Ernst Bloch szavaival éljünk — az, ami anticipálva továbbviszi a meglevőt, mint a transzcendens világ. Ennek az utóbbinak Sinkó szemében nincs hitele.

Ilyen értelemben tudjuk tehát elfogadni Bosnyáknak azt a gondolatát, amely Sinkó „prófetikus megsejtéseire” vonatkozik. Sinkó nagy anticipáló volt, de nem vátesz. A valóság rajongó tisztelője,

sohasem a valóság filisztere, aki elvetette volna az utópikus funkciókat, de a prófétait nem vállalta. Ezért sem lehet visszavezetni az egészen fiatalkori versekre a későbbi Sinkó-konfliktusokat. Bosnyák egy másik tanulmányában — akárcsak konkrét elemzéseinek számtalan példáiiban, már árnyaltabban fogalmaz: „Az ifjú Sinkó első verseskötete... még csak sejteti, halványan körvonalazza a későbbi életút emberi-írói problémakörét...” (*Hitetlen hívő*).

3.

Ha Sinkó utópikus intencióról esik szó, nem feledkezhetünk meg az *Optimisták*ról, annál is inkább mert, véleményünk szerint, ez a regény a sinkói életmű centruma. Esszéi, későbbi prózai alkotásai ennek a műnek a fényében teljesebb megvilágítást kapnak.

Bosnyák többször is visszatér az *Optimisták*ra, főleg amikor az erkölcsi dilemmákról és a messianisztikus reményekről értekezik. A messianizmussal kapcsolatban jól elemzi azokat a feltételeket, amelyek létrehozták, azokat az európai körülményeket, amelyek táplálták és a következményeket, amelyeket ennek az eszmének a bukása idézett elő Sinkó munkásságában. De mindezeket túl az *Optimisták*nak van egy sajátos *többlete* is, amely a legnagyobb 20. századbeli magyar regények sorába emeli. Bosnyák helyesen fogalmazott, amikor megállapította, hogy Sinkó egyetlen nagy témája „az ember a forradalomban, a forradalom az emberben”. S az *Optimisták*ban a két elem tökéletesen egybefundódott.

Ennek köszönve az *Optimisták* kimondottan *ideológikus társadalmi regény* (Bahtyin), amelynek a létjogosultságát „csak naiv előítéletek, felszínes esztétizmus vonhatják kétségbe”. (uo.). S az ideológikus társadalmi regény jellemrajzához tartozik, hogy Bahtyin Tolsztoj *Feltámadás* című regényével kapcsolatos fejtegetéseit aktualizáljuk, az is, hogy a regény szervező elvét nem a társadalmi csoportok normális életvitele képezi, mint a *társadalmi-élet* regényekben, hanem „egy társadalmi-etikai eszményt kifejező tézis”.

A társadalmi élet és az ideológikus társadalmi regény közötti különbségtétel azért fontos, mert mindkettőnek más stilisztikai ismérvei vannak. Bosnyák is az utóbbit véli az *Optimisták*ban felfedezni, de mégis a társadalmi-élet regény kritériumaival közelít hozzá. Figyelemreméltó ellentmondás: Bosnyák bár az esztétizmussal vitázik, ő maga is egy klasszikusabb, a nagyrealizmus esztétikumát kéri szá-

mon az *Optimisták*tól. Az *Optimisták*ban az életvitel normalitása ugyanis fel sem merülhet, ezért egészen természetyszerűen nélkülözi is azokat a *részletező leírásokat, kimerítő, panorámaszerű jellemzéseket*, amelyeket Bosnyák emleget és valamelyest kifogásolja is elmaradásukat. Nem hinnénk, hogy ezek a stilisztikai rétegek összhangban lennének a regény eszmei tárgyával.

Az *Optimisták* ideologikus tézise stílusmeghatározó, de egészen más értelemben.

Mivel a regény a polgári társadalomból a szocialista forradalomba való *robbanásszerű ugrás* „pillanatait” örökíti meg, nyilvánvaló, hogy „valósága” sem lehet pontosan körülhatárolható és leírható. A valóság inkább fluid és impulzusjellegű. Ilyen elemek a munkás-értekezletek, a tüntetések, az utcai harcok. A következő réteget a *platónikus jellegű dialógusok* képezik, amelyek ugyancsak az adott pillanatok valóságát jelzik. Valóságjellegüket mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy ezekben a dialógusokban szinte spontánul egymásra halmozódnak a különböző nyelvi rétegek: az agitációs és a konferencia-nyelv, a tradicionális-filozofikus értelmiség diszkuszió és az egyszerű hétköznapi beszéd. Egy-egy megszólalásban ez a heterogén nyelvi közeg most már művészi erővel képvisel egy olyan valóságfelületet, amelyben minden nyelvi rész a *mozgás, az átmenet, a robbanás jele lesz*.

De ha minden átmenet, mi akkor a tartós? Melyek azok az intenciók, amelyek ennek a fluid, állandóan mozgásban levő, nehezen kitapintható valóságnak keretet adnak? Úgy véljük, hogy a regény különböző síkjait a *nevelés* gondolata fogja össze. Két tüntetés között évtizedeket bepótolva nevelődik a tömeg, de a regény kitapinthatóan érzékelteti, hogyan nevelődnek a kommunista értelmiségiek, sőt azok a hétköznapi emberek is, akik az első pillanatra távol voltak minden lehetséges nevelési folyamattól.

Az *Optimisták* tehát a magyar irodalomban oly ritka tézisregényt képviseli, s ehhez még hozzátartozik az is, hogy a tézis központi fókusza a *forradalmi nevelés*. (Nem a forradalom széles panorámája!) Afféle Wilhelm Meister-szerű nevelésregényt vélünk tehát felismerni az *Optimisták*ban, amely a felvilágosodásnak ezt a mindenható gondolatát a szocialista forradalom perceiben lombosítja ki. (Ilyen értelemben megrendítő a regény befejezése: a fehérterror dühöngése nem a véget, a befejezettséget sugallja, hanem a történelem kínkeserves nevelési tanulságait. A nevelés-igény tehát akkor is megcsillan, amikor objektíve már szó sem lehet nevelésről.)

Vázlatos elemzésünkkel arra szerettünk volna rávilágítani, hogy az *Optimisták* gazdagabb szövetű műalkotás, mint ahogyan azt Bosnyák észleli. A messianizmusra és az optimizmusra vagy a forradalmi cselekvés erkölcsi dilemmáira vonatkozó megjegyzései ezzel természetesen nem vesztenek érvényükből, csupán jelentésük bővül, ha a regény *összképét* és nemcsak az egyes *hősök magatartásformáját* vesszük elemzés alá. Másrészt úgy találjuk, hogy bár Bosnyák helyesen abból a tézisből indul ki, hogy: „figyelman kívül hagyni az alkotói megnyilatkozás emberi tartalmát... az esztétikum lefokozását, a művészettől elidegeníthetetlen etikai elem likvidálását” is jelenti, de az *esztétikai és az etikai elem integrális szemlélete* éppen az *Optimisták* esetében neki is csak részben sikerült. (Ez még nyilvánvalóbb, ha tudjuk, hogy Sinkó az etikában is esztétikai dimenziót sejtetett). Amint már vázoltuk, elsősorban azért volt Bosnyák is csak részleges, mert a nagyrealista regényből kiszűrt esztétikai princípiumokra ügyelt, s közben nem vette észre, hogy újabb, „modernebb” regénytípusról van szó.

4.

A nevelésről és az utópikus funkciókról beszélve nem kerülhetjük meg Bosnyák központi tézisé, az „etikus ember” problémakörét. Nem kívánunk itt bonyolult terminológiai kérdésekbe bocsátkozni, annál is inkább, mert Sinkó esszéiből arra is következtetni lehet, hogy ez esetben mi értendő e fogalom alatt.

Bosnyák is ezt a tág és többértelmű jelentést tette magáévá. Ezáltal megszabadult a merev klasszifikációktól és definícióktól, megőrizte az „etika” fogalmának azt a rugalmas értelmezését, amellyel sértetlenül közelíthette meg Sinkó gondolkodó opusát.

Ezzel azonban szükségszerűen egy néhány lappangó kétértelműség előtt is kaput nyitott. A fogalom használatában ugyanis Sinkónál is eltolódás van. A fiatal Sinkó — ez még az *Optimisták*kból is kicseng — az etikának hasonló értelmezést adott, mint Lukács a *Taktika és etikában*. Eszerint a szocializmus végcélja utópikus, mert radikális szakítást jelent a meglévővel, de a hozzá vezető út már nem utópikus, s ezt az utóbbit jelenti a taktika. A munkásosztály taktikája nem ismerhet kompromisszumokat és mindenkor egynemű a végcéljal. A taktikához viszonyulva, a taktikából eredő feladatokat megvalósítva az egyénnek szüntelen etikai dilemmái vannak.

A történelmi és az egyéni lelkiismeret háborgásában az a kérdés, hogy miként válassza az egyén azt a bűnt (ha kell, akkor a bűnt is!), amelyik a legkisebb. Ez elől nem lehet menekülni, hisz a hallgatás, a rezisztencia néha a legnagyobb bűnnel egyenlő. A személyes döntés és cselekvés erkölcsösségéről van tehát szó a történelem sorsfordulóiban. Ekkor az etika legfőképpen a döntésre irányult. Később gazdagodott az etika jelentése a Sinkó-életműben, és nagy általánosságban a teljes emberi személyiség humanista kiművelésének útját ragyogta be. De az eltérések ellenére leszögezhetjük, hogy Sinkó írásaiban az etika nem önálló erőt jelképez, vagyis nem elvont. Már a fiatal Sinkó viszolygott azoktól az etikai elképzelésektől, amelyeket Kautsky így fogalmazott meg: „Az proletariátus osztályharcából a legmagasabb rendű etikai erő nő ki, egy magasabb ideál iránti *odaadás* (kiemelés: V. L.) és a proletariátus forradalmi osztályharca olyan talajjá válik, amely minden osztály harcképes és harcos kedvű idealistái összetalálkoznak majd.” Látszatra ez a meghatározás nagyon összecseng a Sinkó-féle ethosszal, az etikai nevelés princípiumával, a lényeges különbség az, hogy Sinkó szerint nincs egy eleve adott etikai magatartás, amely alá az ember önmagát rendeli, nincs végső etikai recept. Távol állt tőle a posztulált, a normatív etika; a Kant-féle aszketikus moralitás. Sinkó szerint az erkölcsös nevelés állandó konfliktusokon és megpróbáltatásokon vezet keresztül az embert, s bármennyire is elhatároltak a jó választás területei az erkölcsös cselekvés szenvedélyes kielégülést és boldogságot okoz. Az erkölcsi cselekvés epikureusi színezetét — főleg az idős Sinkó — megőrzi az aszketikus, rigorózus, szenvedélytelen moralitással szemben — innen a konfliktusok gazdagsága és humanitása is.

Megközelítőleg hasonló téziseket fejt ki Bosnyák is, de szeretnénk aláhúzni, hogy Sinkó az erkölcsös cselekvést főleg a történelmi progresszió kontextusában vizsgálta. Ez pedig azt jelenti, hogy minden erkölcsi döntés fundamentumát az emberi és a történelmi igazságok *egysége* képezi.

Mindezt azért mondtuk el, mert úgy véltük, hogy Sinkó olyan fontos kérdéseit, mint a hit és az eretnenség viszonya, ellentmondása stb. csakis ennek az egységnek a szemszögéből vizsgálhatjuk. A Sinkóról szóló irodalom egy részében felbukkan ugyanis a hit és az eretnenség időtlenné tett viszonya, preegzisztencialista magyarázata. Sinkó szerint az eretnenség alapja is a hit: mindkettőben morális szenvedélyek munkálkodnak. De a kettőt, az időtlenítést

folyamatában nem lehet *mindig kiegyenlíteni*. Az inkvizítor is moralitásból küldi máglyára az áldozatát, az eretneket, de ez nem jelenti azt, hogy az eretnek hite azonos az inkvizítor hitével. Giordano Bruno és az őt máglyára küldő inkvizítor hite nemcsak hogy nem azonos, hanem szakadékok választják el a kettőt: *a történelmi progresszió igazságai*.

A Sinkó-szövegekben az eretnek a történelmi fejlődés szenvedélyes elkötelezettje, és a Sinkó-féle moralitást az menti meg mindennemű rigorózus és aszketikus moralitástól, hogy a hittel párosul a kétely, a termékeny kutató (megismerő) kételkedő szellem. Az eretnek tehát nemcsak abban különbözik a hívőtől, hogy „másképpen hisz”, hanem abban is, hogy más igazságok birtokában van. Sinkó ezt explicite ki is mondja: „Ezek az eretnekek, akik nem akartak új egyházalapítókká válni, az eretnekek, mint amilyen Roger és Francis Bacon, az eretnekek Giordano Bruno. Campanella, Erazmus, Spinoza fajtájából készítették elő az emberi szellemnek azt a lényegesen új, fordulatot jelentő forradalmi eseményét, amelyet már pusztán címével is az újkor kezdeteként jelöl meg a Nagy Francia Enciklopédia...” Vagy „A középkorban az egyházi intelligencia kaszt-szellemé ellen az eretnekek képviselték »a laikus« emberiség reális szükségleteit és kérdéseit, »a laikus« emberiségnek az egyházi feudális kereteken túlnőtt igényeit és erőit.”

Bosnyák — igen helyesen — nem bontja szét a „hivő”, az „eretnek” és az „etikus ember” között fennálló szerves kapcsolatokat. Ezáltal a hit és az eretnekség viszonya nem kerül az etikán kívülre. Konklúzióiból azonban így is hiányzik a történelmi és az emberi igazságok szinkronjának alaposabb elemzése. (Ezért is használja Bosnyák például egy helyen a „belső moralizmus” és a „külső moralizmus” ellentétpárokat, ami nagyon is vitatható kategóriapár, hisz a „belső moralizmus” nem csupán immanens szükséglet, mert kialakulása összhangban van a külső világ megváltoztatásának szükségességéből és lehetőségeiből eredő felismeréssel. (Igaz, Sinkó sem volt minden szövegében egyértelmű. A *Véres mítoszban*, annak is a bevezető megjegyzésében, ő is időtleníti ezt a kérdést, Bosnyák pedig éppen ezt tekintette alapszövegnek. Pedig amikor Bosnyák — ugyancsak a *Hitetlen hívőben* — arról szól, hogy Sinkó *relativizálja* a hit értékét, már megvillan annak lehetősége, hogy a történelmi helyzethez való viszonyt is az elemzés tárgyává tegye. Még konkrétan fogalmaz, amikor az Anatole France-ról szóló Sinkó-tanulmánnyal kapcsolatban leszögezi, hogy Sinkó pontosan érzé-

keli, ki és mikor forradalmár, mert a „pillanatnyi világhelyzethez” viszonyítja. Sőt az is felvetődik, hogy a *hit* és az *értelmes megismerés* között pozitív és lényeges összefüggés van. Hisz az *Optimistákban* sem arról van szó, hogy az értelmes megismerés nem szükséges a forradalmi akció vállalásához, hanem arról, hogy ez *nem elegendő*: hit is kell hozzá. Vagy, mint ahogyan Lukács írta korabeli esszéjében, az „összövegben”: „A tudomány, a megismerés csak lehetőségeket mutat meg — és csak a lehetőségek levegője az, ahol az erkölcsi, a felelősségteljes cselekvés, az igazi emberi cselekvés lehetséges.” (*Taktika és etika*) A Sinkó által oly sokszor emlegetett hit és eretnokség nincs megtisztítva az értelmes megismerés szellemétől, a hit nem vonja vissza az értelmet a magatartás ethoszából — ezt, ha hézagosan is, de sikerült bebizonyítania Bosnyáknak. Véleményünk szerint *határozottabb kontúrokat* adhatott volna ennek az elképzelésnek, és ezzel teljesen kiküszöbölhette volna a hit és az eretnokség és más sinkói kategóriák interpretálásának történelmi és metafizikai kettősségét. Vagyis: Sinkó legalább volt annyira „történelmi ember”, mint „etikus ember”. Csakis így válik érthetővé a sinkói ethosz *teljes* gazdagsága, így mutatkozik meg történelmi dimenziójában az a cselekvési szándék, amelynek nyugtalan erkölcsi mércéje sohasem akart megszabadulni az emberi ellentmondásoktól, hanem végigélve kívánta felülmúlni azokat. „Az ember nevelőjének nem az a kötelessége — olvassuk a *Wilhelm Meister tanulóéveiben* —, hogy megóvja a tévelygésektől, hanem hogy a tévelygőt vezesse, sőt, mi több, hogy tévedéseinek italát teli kehellyel itassa ki vele; ez éppen a tanító bölcsessége. Aki tévedéseit csak ízlelgeti, az sokáig megél belőle, úgy örül neki, mint valami ritka szerencsének; de aki egészen kimeríti, annak meg kell a tévedést ismernie, hacsak nem eszeveszett.” Ezt a gondolatot érezzük Sinkónál is, amikor felveti a kérdést: mi lenne, ha jönne egy angyal, aki megszabadítaná az összes ellentmondásoktól. A Sinkó-életmű válasza világos: elutasítaná az angyalt, mert emberi létének értelmétől fosztaná meg.

Ezt a felismerést tudatosítják Bosnyák István tanulmányai akkor is, amikor Sinkó életútjának válságosabb szakaszait boncolgatják. A több mint tíz év terméséből egy olyan tanulmányíró ismerhetünk meg, aki, tudatosan vállalva a sinkói örökséget, szellemi életünkben, literatúránkban nagy szolgálatra vállalkozott. Könyve nem öleli fel Sinkó pályájának egészét, néhány fontos állomása hiányzik is az

írásokból, de egyetlen tanulmányban sem feledkezik meg az életmű egészének lényegéről. Fontos, gondolatébresztő írásokat tartalmaz ez a termékenyítő tézisekben gazdag kötet, amely jelentős mértékben előrelendít minden további Sinkó-kutatást, s amellyel — tekintettel arra, hogy élő és aktuális Sinkó-képet vázol fel — vitázni lehet is és kell is.